

Кам'янець – Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Історичний факультет

Кафедра історії України

ДИПЛОМНА РОБОТА БАКАЛАВРА

з теми: **«Бойові організації та акції політичних партій в Російській імперії на початку ХХ століття (на матеріалах українських і російських губерній)»**

Виконав: студент 4 курсу

Ist1-B13 групи

Спеціальності 6.020302

Історія

Заковоротний Олександр

Олександрович

Керівник:

Федьков О. М. кандидат

історичних наук, доцент

Рецензент:

Кам'янець - Подільський

2017 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Історіографія та джерельна база дослідження.....	7
1.1 Стан наукової розробки проблеми.....	7
1.2 Джерельна база дослідження	15
РОЗДІЛ 2. Бойова організація та бойові дружини Партії соціалістів революціонерів	19
2.1 БО ПСР в боротьбі з царизмом.....	19
2.2. Бойові акції есерів в регіонах.....	22
РОЗДІЛ 3. Терористичні дії анархістів і марксистів.....	41
3.1 Анархісти в збройній боротьбі з самодержавством.....	41
3.2 Російські соціал-демократи в збройній боротьбі за владу.....	51
РОЗДІЛ 4. Чорносотенні організації та їх озброєнні акції	61
4.1. Ідеологія організації та її бойові підрозділи.....	61
4.2. Збройні виступи чорносотенців.....	66
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ	77

ВСТУП

Актуальність теми.

Успіх розвитку Української держави на сучасному етапі безпосередньо залежить від дотримання визнаних світовою спільнотою демократичних і гуманістичних, за своїм змістом і спрямованістю, міжнародних стандартів права. Державотворення повинне відбуватися на глибоких знаннях історичного минулого, в організації та здійсненні діяльності органів влади та посадових осіб у повній відповідності до правових настанов. У зв'язку з цим, важливого значення набуває переосмислення історичного минулого, врахування уроків історичної правди. Тим паче, сьогодняшня війна на Сході країни, що відзначається військовим втручанням Російської Федерації, інспірованих нею терористичних груп і насильством, має низку проблем і протиріч, а тому звернення до історичного досвіду є вкрай важливим задля їхнього розв'язання.

У Російській імперії на початку ХХ ст. траплялися різні форми прояву насилля, зокрема революційне та етнічне з боку так званих бойових дружин різних за ідейно-політичною спрямованістю партійних структур. Дослідження насильницьких практик в ході вивчення форм та методів діяльності політичних партій дозволить зробити своєрідний висновок щодо попередження владою інспірацій насильства, особливо терористичної діяльності, що сьогодні є не лише проблемою України, а й всього цивілізованого світу. Все це засвідчує актуальність наукового дослідження.

Мета роботи полягає в тому, щоб на основі історичних джерел та наукового доробку вчених охарактеризувати діяльність бойових організацій партій та їхні акції на початку ХХ ст. на теренах Російської імперії, зокрема в українських та російських губерніях, дослідити їхню роль у суспільно-політичному житті краю.

Виходячи із зазначеної мети, були визначені наступні **завдання**:

- розкрити стан історіографічного вивчення проблеми;
- виокремити причини виникнення бойових організацій в складі партій;
- з'ясувати організацію та терористичну діяльність Партії соціалістів-революціонерів у губерніях романівської імперії;
- охарактеризувати особливості організації та терористичні акції анархістів;

- з'ясувати ставлення соціал-демократів до революційного насилля на початку XX ст.;

- висвітлити організаційну діяльність консервативно-монархічних партій і союзів у боротьбі з революційним рухом.

Об'єктом дослідження є суспільно-політичне життя в губерніях Російської імперії початку XX століття.

Предметом дослідження є бойові організації політичних партій, а також форми та методи їхньої діяльності.

Географічні межі дослідження охоплюють українські та російські губернії Російської імперії.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з початку 1900 по 1917 роки. Нижня хронологічна межа пов'язана з появою перших бойових організацій. Верхня визначається падінням самодержавства в Російській імперії, що поклало початок новій хвилі насилля.

Методологічні засади дослідження. Характер теми, мети, завдання, специфіка джерел, які містять необхідну для аналізу та осмислення інформацію, зумовили орієнтацію на органічне та системне поєднання загальнонаукових і напрацьованих низкою суспільно-гуманітарних наук принципів та методів наукового пізнання, використання яких сприяє об'єктивному та комплексному висвітленню порушеної проблеми. Виходячи з методологічних засад у висвітленні обраної теми, ми керувалися передусім принципом історизму, який дав змогу цілісно та послідовно охарактеризувати розвиток суспільно-політичної думки в Російській імперії на початку XX ст., виявити її характерні риси та поділ на різні течії. Важливу роль для достовірного відтворення історичних процесів відіграє принцип об'єктивності, який дозволив уникнути упереджених суджень та оцінок щодо громадсько-політичних рухів, які існували в губерніях. Принцип системності, що передбачає врахування багатofакторності історичного процесу та орієнтує на комплексне його осмислення, дає змогу розкрити мотивацію поведінки суспільства.

Під час написання роботи ми послуговувалися проблемно-хронологічним, історико-типологічним, порівняльним, історико-системним та термінологічним методами.

Важливу роль у дослідженні відіграли проблемно-хронологічний та історико-типологічний методи, які обумовили структуру роботи. Вони дозволили виокремити в темі дослідження основні проблеми. Був здійснений поділ предмету дослідження на окремі розділи, кожний із яких складається з двох підрозділів. Це дозволило викласти науковий матеріал у чіткій та логічній послідовності. Порівняльний (компаративістський) метод полягає в синтетичному зіставленні подібних за низкою критеріїв явищ. Він допомагає розкрити суть історичного процесу, його тенденції і особливості, виявити паралелі, загальні, спільні та відмінні риси тощо. Його застосування зумовлене необхідністю порівняння масштабів терористичних акцій в різних суспільно-політичних умовах початку ХХ ст. Він дав змогу побачити схожі та відмінні риси в ідеології соціал-демократів, лібералів, анархістів, чорносотенців та ін. Біографічний метод допоміг дослідити участь та ставлення провідних діячів різних суспільно-політичних рухів до проблеми тероризму, єврейських погромів тощо. У роботі використовувалися також синхронний та діахронний методи. Перший передбачає вивчення предмету дослідження в горизонтальній часовій площині (одночасний аналіз подій і явищ в обмеженому проміжку часу без звернення до історичної ретроспективи чи перспективи), а другий – у вертикальній (дослідження подій та явищ, що відбуваються в різні хронологічні періоди). Водночас діахронний метод дав змогу виявити генетичний зв'язок між певними подіями та явищами, їхні витоки, фактори, поступальність розвитку тощо. При дослідженні порушеної проблеми важливе значення мав термінологічно-понятійний апарат. Вивчаючи історичні події початку ХХ ст. дослідник стикається з історичними термінами, яким властива багатозначність. Задля недопущення плутанини нами використаний метод термінологічного аналізу. Його застосування сприяло змістовному тлумаченню таких важливих термінів, як: насилля, тероризм, терор, революція, суспільство, бойові акції, тощо.

Таким чином, при написанні роботи використано методологічні принципи, методи та термінологічно-понятійний, вони дають змогу розкрити поставлені мету і завдання даного дослідження.

Практичне значення – дана робота може стати у пригоді при підготовці до семінарських занять, олімпіад з історії України, підготовки рефератів і доповідей для студентської наукової конференції.

Структура роботи – робота складається із вступу, чотирьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел та літератури.

ВИСНОВКИ

У результаті опрацювання та аналізу історіографії та джерельної бази даного дослідження зроблено такі загальні висновки: З'ясовано, що порушена проблема отримала висвітлення в історичній літературі. Аналізуючи основні положення досліджуваної теми ми виділили три історіографічні періоди: 1) праці дореволюційного часу – 1900-ті–1917 рр.; 2) дослідження 1917–1991 рр.; 3) роботи істориків після розпаду Радянського Союзу – 1991–2016 рр.

Перший період характеризувався появою праць, в основному, науково-популярного характеру. В тогочасній оцінці насилля в імперії виокремилася три концепції: народницька – яку представили ідеологи і апологети насилля, ліберальна – констатували вимушений характер революційного терору, проте не поділяли думки про його виправданість і охоронна – зображала терористичну кампанію як конфлікт влади і «купки» бунтівників, які до застосування терору тривалий час пропагували серед народу насильницькі методи боротьби. Дослідження радянської доби спрямовувалися здебільшого на історію більшовицької партії, натомість аспект насилля, пов'язаний із використанням терористичних методів боротьби, який застосовували також і соціал-демократи, замовчувався. На першому етапі цього періоду відбулося значне накопичення матеріалів про російський революційний тероризм. Однак, такий стан справ невдовзі змінився, і на другому етапі радянської історіографії ця тема фактично перебувала під забороною для дослідження, яка тривала до хрущовської відлиги. Лише зміна партійного курсу в СРСР змінила ситуацію. До вивчення різних аспектів революційного насилля вдалася плеяда радянських істориків, які підготували значну кількість праць. Загальний висновок був таким: зумовлена історичними умовами терористична діяльність народників не могла дати позитивного результату, який пов'язувався з марксизмом та боротьбою пролетаріату.

Відзначено, що на сучасному етапі відбулися концептуальні зміни у підходах при вивченні досліджуваної тематики. Новочасні праці характеризуються критичним осмисленням історіографічної спадщини, розширенням джерельної бази, свободою у виборі методологічних підходів, тематичним різноманіттям. Саме тому з'явилася

значна кількість робіт українських і зарубіжних науковців. Однак, попри здобутки історичної науки у вивченні насилля у суспільно-політичній думці та політичних практиках у Наддніпрянській Україні, вона не отримала комплексного висвітлення.

У дослідженні з'ясовано, що терористичні ідеї та практики зародилися в історичних умовах, коли самодержавний режим не допускав появи відкритої політичної опозиції та діяльності політичних організацій. Унаслідок цього склалася ситуація, коли частина радикально налаштованої інтелігенції вирішила вдатися до їхнього впровадження насильницьким шляхом – за допомогою повстання, революції чи політичних вбивств. Такі ідеї призводили до радикалізації суспільних настроїв.

Напочатку ХХ ст. відбувалося створення бойових дружин РСДРП, і, передусім, ПСР. Есери готувалися до скоєння терактів. Однак, цей процес ще не набув значного розмаху. Терористичні акти БО ПСР спрямовувалися насамперед проти високопосадовців замодержавного режиму.

У дипломній роботі наголошується, що початок першої російської революції призвів до значної ескалації насилля в суспільстві Російської імперії. Теракти есерів на високопосадовців стали важливою формою їх політичної боротьби з самодержавством, а розмах актів насилля набув масового характеру. Під час додумського революційного етапу розвитку насильства, активізувалися процеси створення бойових дружин, які здійснювали підготовку та скоювали теракти. Останні набули характеру «дрібного» індивідуального терору. Натомість російські соціал-демократи почали пропагувати ідею масового терору – «партизанської війни». Вони, дотримуючись вказаної тактики, накопичували кошти і зброю. Єврейський соціал-демократичний Бунд на початках допускав використання терористичних методів боротьби, проте згодом не схвалював політичного насилля. Водночас бундівці створювали загони самооборони для протидії чорносотенним погромникам. Українська соціал-демократія (РУП-УСДРП), унаслідок організаційної слабкості, не брала участі в активних насильницьких акціях та здебільшого виступала організатором мирних страйків. Водночас РУП-УСДРП створювала бойові дружини для протидії єврейським погромам, які влаштовували монархісти після проголошення Маніфесту 17 жовтня. Представники чорних сотеньздійснювали свої акції під

патронатом влади, а подекуди й церкви, в тому числі з використанням насильницьких методів. Головним своїм ворогом консервативні монархісти вважали євреїв, які називалися головними ініціаторами революційного руху. Тому, чорносотенці влаштували погроми. Україна стала центром поширення анархізму (Одеса, Катеринослав на ін.). Анархістські групи різних течій виступили активними учасниками тероризму і експропріацій. Після завершення революції в суспільно-політичному житті Наддніпрянщини насильницькі акти здійснювались рідко. Далися ознаки результати цілеспрямованої роботи правоохоронних органів імперії. Внаслідок внутрішніх причин, згоріла терористична діяльність ПСР. Відбувалася критика рядовими есерами терористичної тактики. До дискредитації цього напрямку партійної роботи призвело викриття провокаторської діяльності Є. Азефа і непопулярний замах на П. Столипіна. Деякі терористичні плани мали поодинокі анархістські групи, але вони їх не реалізували. Політичні вбивства ХХ ст. отримували схвалення значної частини суспільства і, навіть, відповідали настроям більшості його членів. Очевидно, що в обох випадках це стало причиною тиску влади на суспільство та поширення думки про вимушеність насильницьких дій з боку ідейних революціонерів. Проте, така позиція зумовлювала подальшу ескалацію насильства; терористи і не думали зупинитися, а навпаки, бачили єдиний шлях своєї діяльності лише в продовженні розпочатої ними справи. Разом з тим, коли зрозумілі для громадськості теракти «подрібнішали» і «наблизилися» до пересічних громадян – вони його дискредитували.

Під час революції масовість тероризму і поширення етнічного насилля спричинили його беззаперечний осуд. Низка представників української еліти різко виступили проти політичного насилля скоюваного есерами, анархістами, монархістами тощо. Вони закликали до дотримання законів, примирення в імперії та проведення широкомасштабного реформування держави. Інтелігенція закликала також до проведення амністії для політичних злочинців, мотивуючи це тим, що до злочинів їх спровокувала своєю негуманною і репресивною політикою влада. Отже, політичне насилля з боку бойових організацій в Російській імперії початку ХХ ст.

перетворилось у постійнодіючий та потужний чинник розвитку суспільного життя в губерніях та все більше перетворювалася на повсякдення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ:

Джерела:

1. Аксельрод И. Революционные партии в России [Текст] : 1898– 1903 / И. Аксельрод ; Пер. с нем. – Ростов на Дону : Молния, 1906. – 74 с.
2. Анархисты. Документы и материалы. 1883–1935 гг. В 2 тт. [Текст] / Т.1. 1883–1916 гг. – Москва : РОССПЭН, 1998. – 704 с.
3. Аргунов А. Из прошлого партии социалистов-революционеров [Текст] / А. Аргунов // Былое. – 1907. – № 10. – С.94-112
4. Бакунин М. А. Государственность и анархия. Введение. Часть I. [Текст] / М.А. Бакунин. – [Цюрих] : Издание социально-революционной партии, 1873. – 308 с.
5. Бурцев В. Л. Борьба за свободную Россию. Мои воспоминания. (1882–1922гг.). – Т. 1. [Текст] / В. Л. Бурцев. – Берлин : Гамаюн, 1923. – 382 с.
6. Вагнер-Дзвонкевич Е. Н. Покушение на начальника киевской охраны полковника Спиридовича [Текст] / Е. Н. Вагнер-Дзвонкевич // Каторга и ссылка. –1924. – №13. – С.135-139.
7. Витте С. Ю. Воспоминания. – В 3-х Т. – Т.1. [Текст] / С. Ю. Витте. – Москва : Издательство социально-экономической литературы, 1960. – 556 с.
8. Витте С. Ю. Воспоминания. – В 3-х Т. – Т.2. [Текст] / С. Ю. Витте. – Москва : Издательство социально-экономической литературы, 1960. – 640 с.
9. Витте С. Ю. Воспоминания. – В 3-х Т. – Т.3. [Текст] / С. Ю. Витте. – Москва : Издательство социально-экономической литературы, 1960. – 724 с.
10. Воспоминания Льва Тихомирова [Текст] / Вступительная статья В. Н. Фигнер. – Москва-Ленинград : Государственное издательство, 1927. – 688 с.
11. Гершуни Г. А. Из недавнего прошлого [Текст] / Григорий Гершуни. – Париж : Издание центрального комитета Партии социалистов- революционеров, 1908. – 247 с.
12. Дубнов С. М. Книга жизни: Воспоминания и размышления: Материалы для истории моего времени [Текст] / С. М. Дубнов. – Санкт- Петербург : Петербургское востоковедение, 1998. – 672 с.

- 13.Єфремов С. О. Щоденник (1.01.1895-4.02.1896). Про дні минулі (1876–1907): спогади [Текст] / Сергій Олександрович Єфремов; упорядкув. Ігор Гирич. – Київ : Темпора, 2011. – 792 с
- 14.Зензинов В. М. Пережитое [Текст] / В. М. Зензинов. – Нью-Йорк : Издательство им. Чехова, 1953. – 416 с
- 15.Именной Высочайший указ, данный Сенату «Об облегчении участи лиц, впавших до воследования Высочайшего Манифеста 17 Октября 1905 года в преступные деяния государственные» (21 октября 1905 г.) [Текст] // Полное собрание законов Российской Империи. Том XXV. Отделение 1. 1905 г. – Санкт-Петербург : Государственная типография, 1908. – С.766-767.
- 16.Локоть Т. В. Первая Дума: статьи, заметки и впечатления бывшего члена Государственной думы [Текст] / Т. В. Локоть. – Москва : Книгоиздательство «Польза», 1906. – 365 с.
- 17.Ленин В. И. Политические партии в России // Полн. соб. соч. Т. 21. С. 275—287
- 18.Маглакелидзе С. Революция 1905–1907 гг. в Грузии. Сборник документов/С. Маглакевидзе. -Тбилиси, 1956. – 588с.
- 19.Материалы к истории контрреволюции. Том I. Погромы по официальным документам [Текст] / Санкт-Петербург : Общественная польза, 1908 – 700 с.
- 20.Манифест «Об усовершенствовании Государственного порядка» (17 октября 1905 г.) [Текст] // Полное собрание законов Российской Империи. Собрание Третье. Том XXV. Отделение 1. 1905 г. – Санкт-Петербург : Государственная типография, 1908. – С.754-755.
- 21.Новицкий В. Д. Из воспоминаний жандарма [Текст] / В. Д. Новицкий. – Москва : Издательство МГУ, 1991. – 252 с
- 22.Партия социалистов-революционеров. Документы и материалы. В 3-х тт. [Текст] / под ред. О. В. Волобуева, В. В. Журавлева, М. К. Горшкова и др. – Москва: РОССПЭН, 1996. – Т.1. : 1900–1907 гг. – 686 с
- 23.Пихно Д. И. В осаде. Политические статьи [Текст] / Д. И. Пихно. – Киев : Типография Т-ва И. Н. Кушнерев и Ко, 1905. – 399+128 с

24. Почаевский календарь на 1907 год [Текст] / Почаев : Типография Почаевской Успенской Лавры, 1906. – 126 с.
25. Стихийная революция и сознательные революционеры // Революционная Россия. – декабрь 1902. – №14. – С.1-3.
26. Савинков Б. В. Воспоминания террориста [Текст] / Борис Савинков. – Ленинград : Лениздат, 1990. – 445 с.
27. Спиридович А. И. Записки Жандарма [Текст] / Спиридович А. И. – Харьков : Пролетарий, 1928. – 264 с
28. Уличные беспорядки в Кишиневе // Киевлянин. – 23 апреля 1903 г. – №111. – С.3
29. Чернов В. М. В партии социалистов-революционеров: воспоминания о восьми лидерах [Текст] / В. М. Чернов. – Санкт-Петербург : Дмитрий Буланин, 2007. – 518 с.
30. Чикаленко Є. Х. Спогади. (1861–1907) [Текст] / Є. Х. Чикаленко; передм. В. Шевчук. – Київ : Темпора, 2003. – 416 с
31. Шаповал М. Ю. Революційний соціалізм на Україні. Кн.1 [Текст] / М. Ю. Шаповал. – Відень : Борітеся–Поборете, 1921. – 256 с.

Монографії, статті та посібники

32. Аврех А. Я. Царизм накануне свержения [Текст] / А. Я. Аврех. – Москва : Наука, 1989. – 256 с
33. Алексеева Г. Д. Народничество в России в XX в.: Идеиная эволюция [Текст] / Г. Д. Алексеева. – Москва : Наука, 1987. – 245 с
34. Антонян Ю. М. Терроризм. Криминалогическое и уголовно- правовое исследование [Текст] / Ю. М. Антонян. – Москва : Щит-М, 1998. – 306 с.
35. Бакаев А. А. Историография российского революционного терроризма конца XIX – начала XX века [Электронный ресурс] : Дис. ... д-ра ист. наук : 07.00.09 «Историография, источниковедение и методы исторического исследования» / А. А. Бакаев. – Москва : РГБ, 2006. – 387 с.
36. Бабієва А. Теоретичний аспект насилля [Текст] / А. Бабієва // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5. – С.161-168.

- 37.Бабічева О. С. Анархічний терор в Україні напочатку ХХ століття / О. С. Бабічева // Інтелігенція і влада. – 2007. – № 9. – С. 9-20.
- 38.Барнави Э. Евреи и ХХ век [Текст] : Аналитический словарь / Барнави Э., Фридендер С. ; Пер. с фр. Т. А. Баскаковой, А. Н. Васильковой, И. Б. Иткина, А. Г. Пазельской; Под общ.ред. Т. А. Баскаковой. – Текст – Лехаим – Москва : Текст-Лехаим, 2004. – 1021 с.
- 39.Бевз Т. А. Партія національних інтересів та соціальних перспектив [Текст] / Т.м.А. Бевз. – Київ : ІПіЕНД імені І. Ф. Кураса НАН України, 2008. – 587 с.
- 40.Белкин А. Народники и революционные демократы [Текст] / А. Белкин // Вопросы литературы. – 1960. – № 2. – С. 116-131
- 41.Боброва А. Основні форми сучасного політичного насилля [Текст] / А. Боброва. – Київ : Світ успіху; Юрінком інтер, 2003. – 142 с
- 42.Боевые предприятия социалистов-революционеров в освещении охранки [Текст] / Партия левых социалистов-революционеров (интернационалистов). – Москва : Революционный социализм, 1918. – 112 с.
- 43.Будницкий О.В. «Кровь совести»: терроризм в России (вторая половина XIX – XX в.) [Текст] / О.В. Будницкий // Отечественная история. – 1994. – № 6. – С. 203-209.
- 44.Будницкий О. В. Терроризм в российском освободительном движении: идеология, этика, психология (вторая половина XIX – начало XX в.) [Текст] / О. В. Будницкий – Москва : РОССПЭН, 2000. – 400 с.
- 45.Будницкий О. В. Терроризм глазами историка. Идеология терроризма [Текст] / О. В. Будницкий // Вопросы философии. – 2004. – №5. – С.3–19.
- 46.Бурчин М. А. Причины вырождения терроризма как тактики борьбы в период Первой русской революции 1905 – 1907 гг. [Текст] / М. А. Бурчин // Вестник Самарского юридического института. – 2010. – №1(1). – С. 25-28
- 47.Веденеев Д. В. Прояви тероризму в Україні (остання чверть XIX – початок ХХІ ст.) [Текст] / Д. В. Веденеев. – Київ : Видавництво НА СБ України, 2005. – 162 с.
- 48.Висоцький О. Ю. Українські соціал-демократи та есери: досвід перемог і поразок [Текст] / О. Ю. Висоцький. – Київ : Основні цінності, 2004. – 272 с.

49. Волковинський В. М. «Чорна сотня» та її «хрещені батьки» в Україні напочатку ХХ століття [Текст] / В. М. Волковинський // Історія України. – 2002. – №10. – С. 54-65.
50. Волковинський В. М. Анархо-комуністи [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : Наукова думка, 2003. – 688 с.
51. Волковинський В. М. Революційний тероризм в Російській імперії і Україна (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.) [Текст] / В. М. Волковинський, І. В. Ніконова. – Київ : Старий світ, 2006. – 416 с
52. Волковинський В. М. Чорносотенні погроми в Україні напочатку ХХ ст. [Текст] / В. М. Волковинський // Історія України. – 2003. – № 11. – С.63-72
- 53.425. Гайдалемівський П. Українські політичні партії. Їх розвиток і програми [Текст] / П. Гайдалемівський. – Зальцведель : Друкарня СВУ, 1919. – 284 с.
54. Гейфман А. Революционный террор в России, 1894–1917 [Текст] / Анна Гейфман / Пер. с англ. Е. Дорман. – Москва : КРОН-ПРЕСС, 1997. – 448 с.
55. Герасимов А. В. На лезвии с террористами // «Охранка». Воспоминания руководителей политического сыска. — М.: Новое литературное обозрение, 2004. - Т. 1-2.
56. Гермайзе О. Нариси з історії революційного руху на Україні. Революційна Українська Партія (РУП) [Текст] / О. Гермайзе. – Харків : Книгоспілка, 1926. – 322 с
57. Глушковецький А. Л. Демократія в провінції: вибори та діяльність депутатів Подільської губернії у Державних Думах Російської імперії [Текст] / Анатолій Глушковецький. – Кам'янець-Подільський : ПП Буйницький О.А., 2010. – 400 с.
58. Голобуцький О. Український політичний рух на Наддніпрянщині кінця ХІХ – початку ХХ століття [Текст] / О. Голобуцький, В. Кулик. – Київ : Смолоскип, 1996. – 144 с.
59. Горбачева И. М. Политический терроризм социал-демократов в России в конце ХІХ – начале ХХ вв. [Текст] / И. М. Горбачева // Власть. – 2014. – № 10. – С. 185–189.

60. Горев Б. И. Анархисты, максималисты и махаевцы [Текст] / Б. И. Горев. – Петроград : Знамя, 1918. – 366 с
61. Городницкий Р. А. Боевая организация партии социалистов- революционеров в 1901–1911 гг. [Текст] / Р. А. Городницкий. – Москва : РОССПЭН, 1998. – 239 с.
62. Городницкий Р. А. Три стиля руководства боевой организацией партии социалистов-революционеров: Гершуни, Азеф, Савинков // Индивидуальный политический террор в России XIX — начало XX в. — М., 1996.
63. Грачев А. С. Политический терроризм: корни проблемы / А. С. Грачев. – Москва : Знание, 1982. – 429 с.
64. Гунчак Т. Україна: перша половина XX ст. Нариси політичної історії [Текст] / Т. Гунчак. – Київ : Либідь, 1993. – 522 с
65. Дорошенко В. Українство в Росії. Новіші часи [Текст] / В. Дорошенко. – Відень : б.в., 1917. – 455 с.
66. Дубінський В. А. Аграрне питання в політичних концепціях українських партій і громадських організацій Наддніпрянщини наприкінці XIX – на початку XX с.: монографія [Текст] / В. Дубінський, О. Федьков. – Кам'янець-Подільський : ПП «Медобори-2006», 2012. – 256 с
67. Дудар О. В. Тероризм як метод діяльності чорносотенних організацій (1905–1917 рр.) [Текст] / О.В. Дудар // Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. – 2004. – №18. – С. 30-34.
68. Дюверже М. Политические партии/М.Дюверже. - М., 2000. – 145с.
69. Евреинов Г. А. Национальные вопросы на иностранных окраинах России [Текст] / Г. А. Евреинов – Санкт-Петербург : Типография А. Бенке, 1908. – 130 с.
70. Ерошкин Н. П. История государственных учреждений дореволюционной России [Текст] / Н. П. Ерошкин. – Москва : Высшая школа, 1983. – 368 с.
71. Єфремов С. З громадського життя на Україні [Текст] / Сергій Єфремов. – Київ : Вік, 1909. – 77 с.
72. Зайончковский П. А. Российское самодержавие в конце XIX столетия (политическая реакция 80-х – начала 90-х годов) [Текст] / П. А. Зайончковский. – Москва : Мысль, 1970. – 444 с.

- 73.Залежский В. Анархисты в России [Текст] / В. Залежский. – Москва : Молодая гвардия, 1930. – 80 с.
- 74.Зеленцова С. М. Публицистичні документи як джерело з історії анархістського руху в Україні (1903 – 1914 рр.) [Текст] / С. М. Зеленцова // Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Історичні науки. – 2012. – №06 (241). – Частина I. – С. 163-169.
- 75.Ибатуллин Р. У. Интеллигенция и терроризм в России в начале XX века [Текст] / Р.У. Ибатуллин // Исторический вестник. – 2012. – Т.2: Терроризм в России в начале XX века. – С. 48-64.
- 76.Итенберг Б. С. Проблема революции и нравственности в мировоззрении П. Л. Лаврова [Текст] / Б. С. Итенберг // Революционная ситуация в России в середине XIX века: деятели и историки. / М.В. Нечкина. – Москва : Наука, 1986. – С. 39-45.
- 77.Кацис Л. Ф. Моральные проблемы индивидуального террора от убийства Плеве до гибели Столыпина. Точка зрения В. Жаботинского [Текст] / Л. Ф. Кацис // Исторический вестник. – 2013. – Т.4 (151). – С.100-134.
- 78.Квасов О. Н. Структурные субъекты российского революционного терроризма начала XX века [Текст] / О. Н. Квасов // Вестник Воронежского государственного университета. Лингвистика и межкультурная коммуникация. – 2009. – № 2 (июль-декабрь). – С. 214-218.
- 79.Кожин В. В. Россия. Век XX-й. (1901–1939). История страны от 1901 года до «загадочного» 1937 года. Опыт беспристрастного исследования [Текст] / В. В. Кожин. – Москва : ЭКСМО-Пресс, 2002. – 448 с
- 80.Козьмин Б. П. Из истории революционной мысли в России. Избранные труды [Текст] / Б. П. Козьмин. – Москва : Издательство академии наук, 1961. – 768 с.
- 81.Комаров Н. Очерки по истории местных и областных боевых организаций партии соц.-революционеров 1905–1909 гг. [Текст] / Н. Комаров // Каторга и ссылка. – 1926. – №25. – С. 68-81.
- 82.Кошель П. А. История наказаний в России. История российского терроризма [Текст] / П. А. Кошель. – Москва : Голос, 1995. – 376 с.

- 83.Кривобок О. Консервативно-націоналістичні загальноросійські політичні партії на Чернігівщині напочатку ХХ ст. [Текст] / О. Кривобок // Український історичний збірник. – 2008. – Випуск 11. – С.159-172.
- 84.Кульчицька О. В. Деякі аспекти діяльності чорносотенців на півдні України [Текст] / О. В. Кульчицька // Наукові праці: Науково- методичний журнал. – 06/2002. – Т.17 Вип.4 (Історичні науки). – С. 92-95.
- 85.Кульчицький С. В. Анархо-синдикалізм [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – Київ : Наукова думка, 2003. – 688 с.
- 86.Лакер У. Черная сотня. Происхождение русского фашизма [Текст] / Уолтер Лакер. – Москва : Текст, 1994. – 431 с.
- 87.Лебеденко О. М. Тероризм в Україні під час революції 1905– 1907 рр. [Текст] / О. М. Лебеденко // Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст. – 2008. – Вип. 15. – С.73-79.
- 88.Левенець Ю. А. З історії політичних партій і рухів України [Текст] / Ю. А. Левенець // УІЖ. – 1992. – №3. – С.85-95.
- 89.Левченко Л. О. Політичне насилля як різновид тиску у владних структурах [Текст] / Л. О. Левченко // Наукові праці ХНУ ім. Каразіна. – 2007. – Т.79. – Випуск 66. – С.18-21.
- 90.Леонов М. И. Террор и смута в Российской империи начала ХХ века [Текст] / М. И. Леонов // Вестник Самарского государственного университета. – 2007. – №5/3(55). – С.175–186.
- 91.Литвинов Н. Антигосударственный террор в Российской империи. Исторический очерк [Електронний ресурс] / Н. Литвинов, А. Литвинова // Новый мир. – 2003. – №11. – С.124-152.
- 92.Магочій П. Українське національне відродження: Нова аналітична структура [Текст] / П. Магочій // УІЖ. – 1991. – №3. – С.97–107.
- 93.Магась-Демидас Ю. Трансформація ставлення селянства Наддніпрянської України до влади (1905 – лютий 1917 рр.) [Текст] / Ю. Магась-Демидас //

- «ЕМІНАК»: науковий щоквартальник. – 2016. – №2(14) (квітень-червень) 2016. – Том 2. – С. 22-27.
94. Мальшинский А. П. Обзор социально-революционного движения в России [Текст] / Аркадий Павлович Мальшинский. – Санкт-Петербург : Тип. В. Демакова, 1880. – 323 с.
95. Мартов Л. Террор и массовое движение [Текст] / Л. Мартов // «Искра» за два года: Сб. статей из «Искры». – Санкт-Петербург, 1906. – Ч. 1. – С. 124-130.
96. Метілка Д. В. Насилля як філософська проблема: історія та сучасність / Д. В. Метілка [Текст] // Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії. – 2009. – Вип. 36. – С. 142-151.
97. Мещеряков В. Партия социалистов-революционеров [Текст] / В. Мещеряков. – В 2-х ч. – Москва : б.и., 1922. – 373 с
98. Морозов К. Н. Партия социалистов-революционеров в 1907– 1914 гг. [Текст] / К. Н. Морозов. – Москва : РОССПЭН, 1997. – 623 с
99. Мороко В. М. Закордонні організації анархістів на початку ХХ ст. [Текст] / В. М. Мороко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – 2002. – Вип. 16. – С. 213-224.
100. Мороко В. М. Закордонні організації ПСР у 1906 – першій половині 1907 р. [Текст] / В. М. Мороко // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – 2005. – Вип. 19. – С. 303- 312
101. Назарова Є. П. Терор у діяльності загальноросійських політичних партій та організацій на початку ХХ століття (на матеріалах півдня України) [Текст] / Є. П. Назарова // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. – 2008. – Вип. XXII. – С. 38-43.
102. Назарук О. До історії революційного часу на Україні: українські політичні партії, їх союзи і теорії [Текст] / Осип Назарук. – Вінніпег, Ман, 1924. – 250 с.
103. Николаевский Б. И. История одного предателя: террористы и политическая полиция: историческая литература [Текст] / Б. И. Николаевский. – Москва : Высшая школа, 1991. – 368 с.

104. Одесский М. Поэтика власти. Тираноборчество. Революция. Террор [Текст] / М. Одесский, Д. Фельдман. – Москва : РОССПЭН, 2012. – 263 с.
105. Омелянчук И. В. Черносотенное движение в Российской империи (1901–1914) [Текст] / И. В. Омелянчук. – Киев : МАУП, 2006. – 740 с.
106. Омелянчук И. В. Черносотенное движение на территории Украины (1904–1914 гг.) [Текст] / И. В. Омелянчук. – Киев : НИУРО, 2000. – 168 с.
107. Острецов В. М. Черная сотня и красная сотня: [Правда о Союзе русского народа] [Текст] / В. М. Острецов. – Москва : Воениздат, 1991. – 254 с.
108. Павко А. І. Політичні партії, організації в Україні: кінець XIX – початок XX століття: зародження, еволюція, діяльність, історична доля. Кінець XIX століття – лютий 1917 р. [Текст] / А. І. Павко; ред.: Б. І. Андрусишин. – Київ, 1999. – 248 с.
109. Панченкова Н. О. Оперативна діяльність охоронних структур Російської імперії та терористичних угруповань на теренах України напочатку XX ст. [Текст] / Н. О. Панченкова // Вісник Східноукраїнського національного університету ім. Володимира Даля. – 2008. – №11(129). – С.187–193.
110. Панченкова Н. О. Протистояння охоронних структур Російської імперії та ліворадикальних терористичних організацій на теренах України (90- ті рр. XIX – початок XX ст.) [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Н. О. Панченкова. – Луганськ, 2008. – 19 с.
111. Политические партии России: история и современность. [Текст] / Под ред. проф. А. И. Зевелева, проф. Ю. П. Свириденко, проф. В. В. Шелохаева. – Москва : РОССПЭН, 2000. – 631 с.
112. Політичний терор і тероризм в Україні XIX – XX ст. Історичні нариси [Текст] / Д. В. Архієрейський, О. Г. Бажан, Т. В. Бикова та ін. Відповідальний редактор В. А. Смолій. – Київ : Наукова думка, 2002. – 922 с.
113. Прайсман Л. Г. Террористы и революционеры, охранники и провокаторы [Текст] / Л. Г. Прайсман. – Москва : РОССПЭН, 2001. – 431 с.
114. Равич-Черкасский М. Анархисты (Какие партии были в России) [Текст] / Под общей ред. В. Юдовского. – Харьков : Пролетарий, 1930. – 68 с.

115. Рибак І. В. Єврейські погроми на Поділлі у 1882 році [Текст] / І. В. Рибак // Матеріали Х-ої Подільської історико-краєзнавчої конференції, присвяченої 55-ій річниці Перемоги у Великій Вітчизняній війні, грудень 2000 р. – 2000. – С. 312-317.
116. Савченко В. А. Анархісти Півдня України 1910–1914 рр.: від економічного терору до таємних профспілок [Текст] / В. А. Савченко // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. – 2011. – №22. – С. 48-56.
117. Савченко В. А. Анархістська організаційна структура і анархістські комунікації в епоху революції 1905–1907 рр. [Текст] / В. А. Савченко // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. – 2014. – №30. – С. 107-119.
118. Савченко В. А. Ар'єргардні бої революції: анархістська герілья в Одесі (грудень 1906-грудень 1907) [Текст] / В. А. Савченко // Науковий вісник Миколаївського національного університету ім. В.О. Сухомлинського. Збірник наукових праць. – Вип.3 (35). – Історичні науки. – 2013. – С. 106-111.
119. Савченко В. А. Діяльність анархістів-синдикалістів серед одеських моряків (1906–1913 рр.) [Текст] / В. А. Савченко // Краєзнавство. – 2013. – №2. – С.174–183.
120. Савченко В. А. До причин кризи анархістського руху в Україні 1908–1909 рр. [Текст] / В. А. Савченко // Інтелігенція і влада. Серія: Історія. – 2012. – №27. – С.54-64.
121. Самарцев І. Г. Чорносотенці на Україні (1905–1917 рр.) [Текст] / І. Г. Самарцев // УІЖ. – 1992. – №1. – С. 90-98.
122. Сидельников С. М. Образование и деятельность первой Государственной Думы [Текст] / С. М. Сидельников. – Москва : Издание Московского университета, 1962. – 348 с.
123. Симчишин О. Загальний єврейський робітничий союз у Литві, Польщі й Росії (БУНД) на території Правобережної України: короткий огляд джерельної бази та історіографія проблеми [Текст] / О. Симчишин // Проблеми історії України ХІХ – на початку ХХ ст. – 2005. – Випуск ІХ. – С.7-14.

124. Слётков С. Н. К истории возникновения партии социалистов- революционеров [Текст] / С. Н. Слётков. – Петроград : б.и., 1917. – 375 с.
125. Смирнов В. Н. Политический терроризм в Российской империи во второй половине XIX – начале XX века [Текст] / В.Н. Смирнов. – Харьков : Харьков юридический, 2010. – 368 с.
126. Спиридович А. И. «Революционное движение в России». Выпуск 1-й, «Российская Социал-Демократическая Рабочая Партия» [Текст] / А. И. Спиридович. Санкт-Петербург : Типография Штаба Отдельного Корпуса Жандармов, 1914. – 250 с.
127. Стеклов Ю. М. Партия социалистов-революционеров (правых эсеров) [Текст] / Ю. М. Стеклов. – Москва : Главполитпросвет, 1922. – 124 с.
128. Степанов С. А. Черная сотня в России. 1905–1914 гг. [Текст] / С. А. Степанов. – Москва : Росвузнаука, 1992. – 330 с.
129. Сігалова Н. О. Діяльність соціалістів-революціонерів Південної України напередодні та в період революції 1905–1907 рр. [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Наталя Олександрівна Сігалова. – Дніпропетровськ, 2009. – 23 с.
130. Ткач С. А. Політичні партії та організації в суспільному житті Подільської губернії на початку XX ст. [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Ткач Сергій Анатолійович. – Кам'янець-Подільський, 2016. – 19 с
131. Ткаченко-Плахтий О. П. Индивидуальный политический террор начала XX в. в южноукраинских губерниях Российской империи (на примере терактов против Г. Чухнина и А. Каульбарса) [Текст] / Ткаченко-Плахтий Ольга Петровна // Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики. – 2013. – № 5. – Ч.1. – С.181–183.
132. Ткаченко-Плахтій О. П. Ставлення українського та російського суспільства до проявів революційного терору напочатку XX ст. [Текст] / О. П. Ткаченко-Плахтій // Проблеми політичної історії України. – 2013. – Вип.8. – С.21-28.

133. Ульянова Л. Слухи в инструментарии политической полиции. 1880–1905 гг. [Текст] / Л. Ульянова // Слухи в России XIX-XX веков. Неофициальная коммуникация и «крутые повороты» российской истории. – Челябинск, 2011. – С. 290-299.
134. Федьков О. Чорносотенці і чутки на Поділлі (з історії суспільно- політичного життя та ментальності початку ХХ ст.) [Текст] / О. Федьков // Молода нація: Архів. Історія ідей. Політична філософія. Політичні науки: Альманах. – 2004. – №4(33). – С.5-21.
135. Федьков О. М. «Волинська тривога 1907 року» (з історії суспільно- політичного життя початку ХХ ст.) [Текст] / О. М. Федьков, А. Ю. Хоптяр // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету ім. Івана Огієнка. Історичні науки. – 2013. – Вип. 6. – С.530-541.
136. Федьков О. М. Аграрні програми українських національних партій Наддніпрянщини напередодні і в період революції 1905–1907 рр. [Текст] / 270 О. М. Федьков // Наукові праці історичного факультету. – Т.2. – Кам'янець-Подільський: історичний факультет Кам'янець-Подільського державного педагогічного інституту, 1996. – С. 80-89.
137. Федьков О. М. Українська соціал-демократична спілка РСДРП напередодні і в період відкритого протистояння сил революції та уряду (жовтень-грудень 1905 р.) [Текст] / О. М. Федьков // Вісник Кам'янець- Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Історичні науки. – 2014. – Вип. 7. – С.321-331.
138. Філонов О. В. Місце і роль ліворадикальних організацій у політичному житті Російської імперії (друга половина XIX – початок ХХ ст.) [Текст] / Олександр Володимирович Філонов // Часопис Київського університету права. – 2013. – №1. – С.30-33.
139. Хоптяр А. Ю. Військова організація партії соціалістів- революціонерів у м. Києві в 1906 р.: діяльність, структура, склад [Текст] / А. Ю. Хоптяр // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів. – 2013. – Вип. 12 : у 3-х томах. – Т.1. – С.70-71.

140. Хоптяр А. Ю. Діяльність Партії соціалістів-революціонерів в Правобережній Україні у 1896–1907 рр. [Текст] : Дис. на здобуття наук.ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Хоптяр Андрій Юрійович. – Кам'янець-Подільський, 2015. – 181 с.
141. Щеголев С. Н. Украинское движение, как современный этап южнорусского сепаратизма [Текст] / Щеголев С. Н. – Киев : Типогр. Т-ва И. Н. Кушнарев и Ко, 1912. – 578 с.
142. Щур С.А. Проблема насилля в суспільно-політичній думці та політичних практиках наддніпрянської України в 1870-х рр. – на початку ХХ ст. [Текст] : автореф. дис. на здобуття наук.ступеня канд. іст. наук : 07.00.01 «Історія України» / Щур Сергій Анатолійович. – Кам'янець-Подільський, 2016. – 191 с.
143. Якуніна А. О. Діяльність відомих монархістів України (1907– 1913 рр.) [Текст] / А. О. Якуніна // Інтелігенція і влада. – 2012. – Вип.27 : Історія. – С. 75-87
144. Якуніна А. О. Участь монархічних організацій України у виборах до Державних дум (1907–1913 рр.) [Текст] / А. О. Якуніна // Грані: Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2010. – № 2. – С.16-21.
145. Ярославский Е. Анархизм в России: (Как история разрешила спор между анархистами и коммунистами в русской революции) [Текст] / Е. Ярославский. – Москва : Госполитиздат, 1939. – 120 с.